

Bemötande och delaktighet

Program för barn- och ungdomshabiliteringen för att
- stödja barnets och ungdomens delaktighet i sin egen habiliteringsprocess
- stödja övergången från ungdom till vuxenliv

Dokumentnamn:
Bemötande och delaktighet

Handläggare:
Verksamhetscheferna

Regnr:
-

Godkänd/Signatur:
Ledningsgruppen

Gäller fr.o.m.:
2008-11-11
rev sept 2011

Ersätter tidigare dokument:
Habilitering för barnets
bästa

Innehållsförteckning

Inledning	5
Barn har rätt att vara delaktiga i frågor som rör dem själva	5
Samarbete om en habilitering för barnets/ungdomens bästa.....	5
Frågor att belysa.....	7
Diagnos och funktioner	7
Aktiviteter och delaktighet.....	7
Omgivningsfaktorer	7
A. Program för att understödja barnets och ungdomens delaktighet i sin egen habiliteringsprocess	9
Inflytande, delaktighet och samarbete genom habiliteringsplanering	9
Samverkan med andra verksamheter och huvudmän	10
B. Program för övergång från ungdom till vuxen	11
Information om programmet.....	12
Bilagor:	13
Tidsaxel för bemötande, medbestämmande och delaktighet för barn och ungdom i samband med habiliteringsplanering.....	14
Program för övergång från ungdom till vuxen.....	16
Barn och ungas väg till delaktighet – en modell.....	17
Modellen av delaktighet i fem nivåer	18
Shier´s modell som praktiskt verktyg	19
Några vanliga frågor inför vuxenlivet.....	20
Vilka möjligheter har du att få ett arbete?	20
Försörjning om du inte har arbetsinkomst	20
Hur skaffar du en bostad?.....	21
Annat	21
Ersättningar till anhöriga	24
Lagar och styrande dokument av betydelse för ungdomar med funktionshinder.....	25
Litteraturförteckning.....	31

Inledning

Ett av målen för habiliteringens insatser är att barn och ungdomar, och deras föräldrar är delaktiga på sina villkor samt är väl förberedda inför övergången till vuxenlivet. Dessa riktlinjer ska fungera som ett stöd för personalen inom habiliteringen.

Riktlinjerna bygger på det nationella habiliteringsprogrammet som under åren 2005 – 2007 utarbetades av en arbetsgrupp på uppdrag av föreningen Sveriges Habiliteringschefer. Habiliteringsprogrammet består av två delar:

A. Bemötande och delaktighet

B Övergång från ungdom till vuxen

Barn har rätt att vara delaktiga i frågor som rör dem själva

Principerna i FN:s barnkonvention och FN:s konvention om mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning är grundläggande för habiliteringsverksamheten. Vi respekterar och tar tillvara barn och ungdomars synsätt och attityder i verksamheten. I Barnkonventionens artikel 12 om barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör honom/henne och artikeln om barnets bästa utgör en gemensam värdegrund för bemötandet av barnet inom habiliteringen. Detta betyder inte att varje beslut måste tas i enlighet med barnets önskemål, men ska finnas med som en faktor som tillmäts betydelse tillsammans med barnets ålder och mognad, eller andra faktorer som vuxna anser viktiga. Att ge stöd i föräldraskapet och stöd till det enskilda barnet/ungdomen handlar om att bidra till goda levnadsvillkor.

Delaktighet och inflytande är reglerat i olika lagstiftningar. Den enskilde ska ges möjlighet till inflytande och medbestämmande vid utformningen och genomförandet av råd och stöd enligt LSS (Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade). I samband med att en insats beviljas enligt LSS kan, på den enskildes begäran, en individuell plan upprättas.

God kvalitet enligt Hälso- och sjukvårdslagen innebär att vi ska visa respekt för den enskildes självbestämmande och integritet, samt att habiliteringsinsatserna så långt det är möjligt utformas och genomförs i samråd med den enskilde. När det gäller ålder för att ungdomen själv ska bestämma över sin habilitering, bör LSS § 8 ses som en riktlinje. I denna anges att ungdomen själv ska samtycka till sina LSS-insatser från 15 år och att barnet ska få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter. Överenskommelse om planerade habiliteringsinsatser ska dokumenteras i en habiliteringsplan.

Samarbete om en habilitering för barnets/ungdomens bästa

Skälet för att ett möte och ett samarbete mellan personal inom barnhabiliteringen och familjen kommer till stånd är att det finns ett barn med funktionsnedsättning. Målet är att barnet successivt ska öka sin självständighet och vara, utifrån sina förutsättningar, så delaktig som möjligt i sin habiliteringsprocess. En modell, som beskriver fem nivåer av delaktighet har lyfts fram inom projekt Egen Växtkraft. Modellen har utarbetats av H.Shier i England. Den beskriver fem delaktighetsnivåer:

1. Barn blir lyssnade till
2. Barn får stöd för att uttrycka sina åsikter och synpunkter
3. Barn åsikter och synpunkter beaktas
4. Barn involveras i beslutsfattande processer
5. Barn delar inflytande och ansvar över beslutsfattande

Modellen kan användas som ett redskap för att diskutera och utveckla strategier och metoder för att öka barns delaktighet. Det sannolika är att en organisation eller en professionell

befinner sig på olika steg och nivåer i "empowermentprocessen". Shier beskriver tre steg av engagemang på varje nivå; *Öppningar*, *Möjligheter* och *Skyldigheter*. Öppning finns när den professionelle är villig att arbeta och engagera sig på ett visst sätt. Möjlighet inträffar när det är praktiskt möjligt att arbeta på denna nivå, vilket kan handla om resurser såsom arbetstid, färdigheter och kunskap att använda nya metoder/arbetssätt. Skyldigheter uppstår när organisationen bestämt sig för att arbeta på ett visst sätt och tagit fram en policy för att exempelvis möjliggöra barnens delaktighet. Se bilaga 3.

Samarbetet förutsätter en dialog där barnets bästa står i centrum. Delaktighet och brukarens egen motivation är betydelsefulla förutsättningar för att på olika sätt stödja barnets/ungdomens förutsättningar att leva ett liv efter egna val.

Vi samarbetar med fokus på konsekvenser av funktionsnedsättning och hur vi kan främja den enskildes förmåga att få en fungerande vardag. Barn som är motiverade och intresserade av sin vardag upplever mer kontroll över sina liv, vilket främjar barnets hälsa och utveckling. Att delta i beslutsprocesser utvecklar barns förståelse för de egna behoven och önskingarna, samt bidrar till att barnets behov uppfattas rätt. För att man ska bli nöjd med habiliteringens insatser är det av stor betydelse att ta reda på i vilken grad och omfattning föräldrar och barnet/ungdomen vill samarbeta och vara delaktiga i planeringen. Samma gäller inför genomförandet av habiliteringsinsatserna.

Frågor att belysa

Ämnena följer det synsätt som finns i ICF (2001)

Diagnos och funktioner

Barnet/ungdomen bör känna till sitt hälsotillstånd (diagnos), sina funktionsnedsättningar och sina förmågor för att förstå bakgrunden till sina aktivitetsbegränsningar. Det är viktigt för att sköta sin hälsa och kunna söka adekvat vård. Självkänedom och behov av stöd för att sköta sin hälsa som vuxen är beroende dels på funktionstillstånd och mognad, dels på de inlärningsmöjligheter som erbjudits.

Habiliteringen ska så långt som möjligt sträva efter att barnet/ungdomen ska vara delaktig i alla insatser som berör den egna personen och hälsan. Föräldrarna behöver realistisk och upprepad information om diagnos och funktioner, samt stöd i sin föräldraroll för att stödja sitt barn/ungdom att successivt ta ett ökat ansvar.

Aktiviteter och delaktighet

Planeringen bör inriktas på barnets/ungdomens vardagsaktiviteter.

Särskilt viktiga områden är att uppmuntra förmågan att tidigt ta egna beslut i vardagssituationer. Barnet/ungdomen behöver få erfarenheter av att klara sociala relationer med andra och få det stöd som kan behövas för att vara delaktig i kamratumgänge och fritidssysselsättningar utanför föräldrahemmet. Han/hon behöver träna förmågan att ta hand om sig själv så mycket som möjligt. Om det finns behov assistans och hjälpmedel är delaktigheten av stor vikt. Han/hon bör tidigt vara med och ta ansvar för att sköta och använda sina hjälpmedel för att få bästa möjliga aktivitet och delaktighet.

När det gäller skolans ansvar så bör undervisningen utformas så att barnets/ungdomens starka sidor utvecklas och ge en god grund för arbete, sysselsättning eller vidare studier. Prao och sommarjobb är viktigt under ungdomstiden.

För att utveckla en god självkänsla kan psykologiskt stöd behövas. Ålder och psykosocial utveckling är inte alltid i samklang vilket kräver särskilt stöd till föräldrar och framförallt till ungdomen själv.

Ungdomar med funktionsnedsättningar har som andra frågor kring samlevnad och sexualitet, men kan behöva ett särskilt stöd både medicinskt och psykologiskt för att hantera konsekvenserna av sin funktionsnedsättning.

Inför övergången till vuxenlivet bör en konkret framtidsplanering innefatta hemliv och boende, arbete/sysselsättning, delaktighet i ekonomiska frågor och kunskap om samhällsservice, samt förutsättningar för att främja delaktighet och medbestämmande.

Omgivningsfaktorer

Här beskrivs en rad kritiska omställningsperioder, som inträffar under barn- och ungdomsåren. Föräldrar och barn/ungdomar kan då behöva få extra stöd från omgivningen.

Diagnos/besked om funktionsnedsättning

Föräldrar behöver stöd och information för att integrera kunskaper, omorientera sitt föräldraskap och hitta ett fungerande vardagsliv för hela familjen. En ny uppgift för familjen blir att samarbeta med olika stöd- och serviceverksamheter.

Habiliteringen kan, förutom det barn- och familjeinriktade stödet som ges inom verksamheten, hjälpa familjen med information och kontakt till samhällets övriga stöd.

Från hemmet till förskola

Habiliteringen samarbetar med familj och kommun för att underlätta och främja delaktighet för barnet i förskolans olika aktiviteter.

Från förskolan till skolan

Här behövs ett samarbete mellan familj, förskola och skola för att underlätta och främja delaktighet i undervisning. Skolbarnet behöver stöd för att kunna leka och umgås med andra barn i hemmet eller på fritidshem.

Habiliteringen kan bidra med kunskapsstöd, utredningar och hjälpmedel, m.m..

Från mellanstadiet till högstadiet - från barn till tonåring

Planering behövs i skolan för att underlätta övergångar mellan olika stadier vilka kan innebära helt olika skolmiljöer. Övergång till särskola kan bli aktuell. Kamrater och fritidsintressen ökar i betydelse för tonåringen. Ungdomen bör ha möjlighet att kunna göra saker på egen hand utanför familjen men vägen att komma igång kan vara komplicerad för många.

Habiliteringen har inte ansvar för fritidsaktiviteter, men kan vid behov samverka med familj, kommun och föreningsliv för att möjliggöra deltagande i fritidsaktiviteter. Ungdomar med funktionsnedsättningar har ofta svårigheter att hitta stimulerande fritidssysselsättningar. Habiliteringen bör därför påverka kommuner och föreningar att anordna fritidsaktiviteter som är tillgängliga samt bidra med kunskap om funktionsnedsättningar.

Från högstadiet till valet av linje på gymnasiet

Föräldrar och skolpersonal ska ge stöd till ungdomen att göra bästa möjliga val för att stärka personlighetsutveckling och delaktighet i samhället. Man bör därför undersöka tillgång till stöd och service för ungdomen att vistas i andra miljöer för att frigöra sig från det omedelbara beroendet av föräldrarna.

Från habiliteringen kan man bidra med kunskap om funktionsnedsättning och dess konsekvenser och ev. personligt stöd under en avgränsad period.

Från ungdom till vuxen

Övergången från ungdom till vuxenliv innebär avslutande av gymnasiestudier och förberedelse för arbete, fortsatta studier eller annan sysselsättning. Förberedelser behövs inför ett eget vuxenliv, att flytta hemifrån och klara sin egen ekonomi. För de unga som har mycket stora behov av assistans och omvårdnad behövs extra god framförhållning och planering inför vuxenlivet mellan föräldrar/gode män och kommun.

Samhällsservice och hälso- och sjukvård ändrar karaktär när barnet blir vuxet genom att riktas direkt till individen och inte som tidigare till familjen. Den vuxne förutsätts ta eget ansvar för att söka stöd och hjälp. Kontakten med barnhabiliteringen ska avslutas och nya kontakter etableras om ungdomen eller den vuxne behöver fortsatt habilitering och/eller stöd enligt LSS, SOL.

Habiliteringen kan vara behjälplig i planering och samarbete mellan ungdomen, familjen och olika vårdgivare och ansvariga för samhällsstöd.

A. Program för att understödja barnets och ungdomens delaktighet i sin egen habiliteringsprocess

Första delen av programmet omfattar bemötande och delaktighet inom habiliteringen. En tidsaxel för bemötande och delaktighet för barn och ungdom 0 – 18 år finns i bilaga 1.

Åldersindelningen i tidsaxeln är i kronologisk ålder. Det är viktigt att ta hänsyn till barnets/ungdomens mognad och utvecklingsnivå. Man kan därför behöva flytta sig mellan de olika åldersgrupperna.

Tidsaxeln är tänkt som ett redskap för personal på barn- respektive ungdoms- och vuxenhabiliteringen och vara en hjälp för att ha barn- och ungdomsperspektivet i centrum. Målet är att barnet/ungdomen med ökad ålder ska ges ett större inflytande och bli alltmer delaktig i sin egen habiliteringsprocess.

För att stödja föräldrarna i barnets/ungdomens vuxenblivande hänvisas till material beskrivet i RBU:s skrift Transition – om övergången från tonår till vuxenliv 2005.

Inflytande, delaktighet och samarbete genom habiliteringsplanering

Habiliteringsplaneringen är en metod för att organisera inflytande, delaktighet och samarbete mellan barnet/ungdomen, föräldrar och habiliteringspersonal. Delaktighet blir en fråga om i vilken grad föräldrarna önskar samarbeta och ha inflytande vid planeringen och genomförandet av habiliteringsinsatserna.

Formerna för hur en habiliteringsplan görs kan variera och hänger samman med hur familjen och barnet/ungdomen önskar och i vilken grad man vill vara aktiv i samarbetet. Planeringen kan ske vid ett gemensamt möte. Alternativt kan man ringa eller på annat sätt tala med föräldrarna och barnet/ungdomen. Vissa ungdomar behöver föräldrarnas stöd för att vara delaktiga. Andra behöver samtal enskilt, för att de egna önskemålen ska komma fram.

För att underlätta för barn/ungdomar att vara delaktiga i sin habiliteringsplanering och sätta egna mål behöver man utveckla samtalsmetodik och checklistor som passar barn/ungdomar med olika mognad och aktivitetsförmåga. Många behöver ett anpassat bildstöd och/eller kognitivt stöd för att vara delaktiga.

Habiliteringsplanering ska alltid ha barnets/ungdomens bästa för ögonen. När det gäller barn så innebär det att tänka både i barnperspektiv och i barns perspektiv. *Barnperspektiv* syftar på att ha barnets sätt att tänka och uppleva som utgångspunkt och att skapa goda uppväxtvillkor för barnet. *Barns perspektiv* syftar på att lyssna på barnets uppfattning och vilja samt att beakta denna. Det är emellertid inte självklart att barnets och föräldrarnas vilja sammanfaller. De två aspekterna av barnets bästa kan därför ge upphov till etiska dilemman för personal. Uppfattningar om vad som är bäst för barn är fyllt av värderingar och ambitioner. Att arbeta med barnkonventionen som utgångspunkt innebär att mötas utifrån olika roller, till exempel förälder och personal, och tillsammans finna svaret på vad som är bäst för barnet i en given situation.

Kriterier för habiliteringsplan är:

- särskild tid finns avsatt för dialog,
- den utgår och anpassas efter aktuella problemområden,
- den leder till en överenskommelse/plan om vad och på vilket sätt man ska samarbeta för att nå den önskade förändringen,
- den överenskomna habiliteringsplanen är tidsbegränsad med datum för uppföljning och utvärdering.

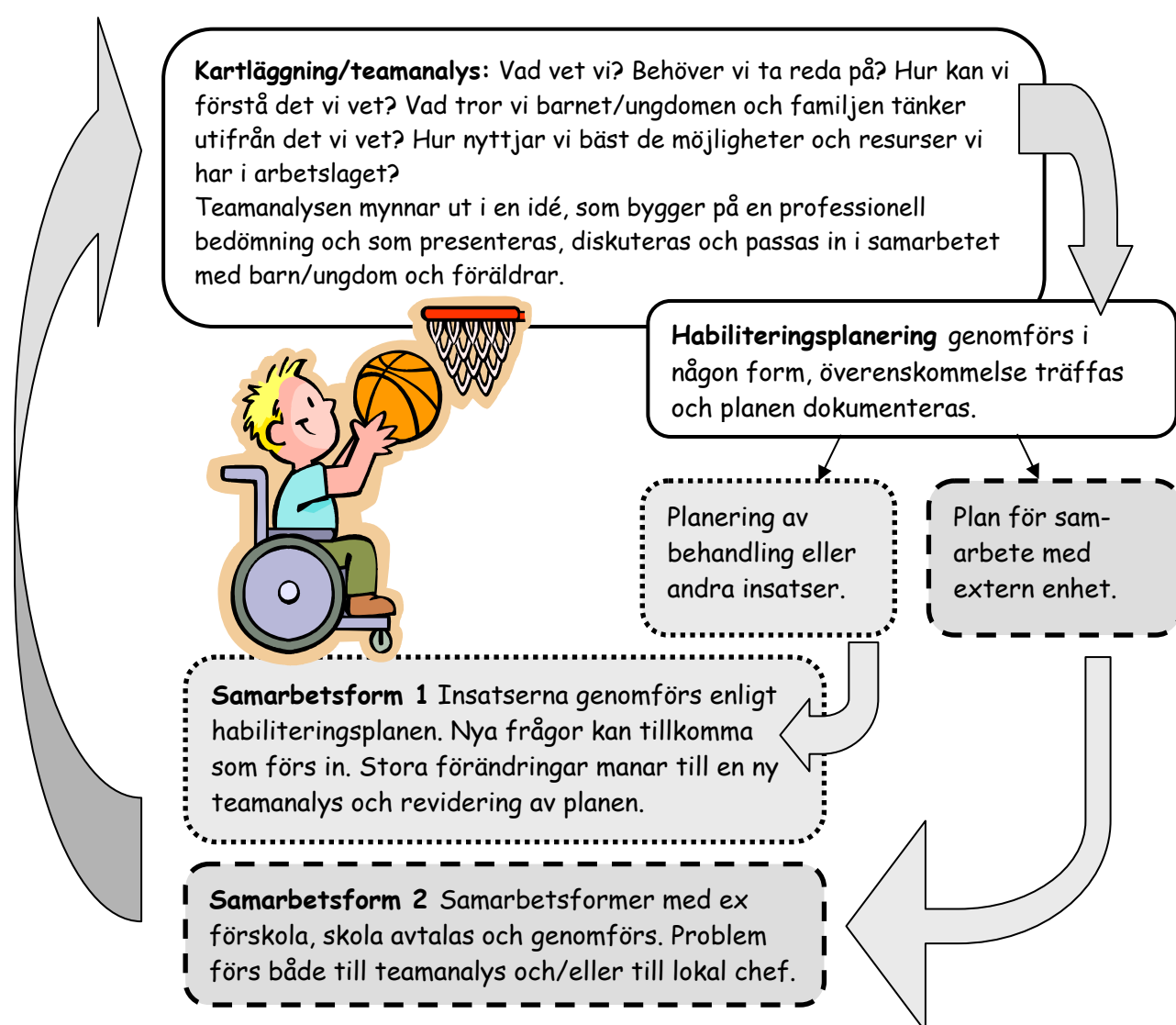
Habiliteringsplanen kan omsättas i behandlingsplaner. En öppen dialog skapar förutsättningar för ett möte med god kontakt och delaktighet, vilket främjar en habilitering

för barnets/ungdomens bästa. Vid utvärdering av habiliteringsplan finns tre frågor som berörda ska ges möjlighet att besvara:

- i vilken grad har målen sammantaget uppnåtts,
- har man kunnat påverka,
- hur nöjd är man i stort med habiliteringen.

Den samlade utvärderingen kan göras antingen av föräldrar eller av föräldrar och barn tillsammans. Ungdomen ska också ha möjlighet att utvärdera hur väl vart och ett av de mål, som han/hon själv satte upp, har uppfyllts. Många ungdomar kan också, med eller utan bildstöd, svara på frågorna i den samlade utvärderingen.

I habiliteringsplanen kan hänvisning till behandlingsplaner och/eller andra planerade insatser göras. Habiliteringsplanen kan ibland innefatta insatser som riktas direkt och enbart till barnet och familjen och berör inte andra (samarbetsform 1 i bilden nedan).

Samverkan med andra verksamheter och huvudmän

Samhället är komplext och ställer genom sin specialisering och differentiering ökade krav på samverkan. Barn och ungdomar med funktionshinder och deras familjer är ofta i behov av insatser från flera kompetensområden och verksamheter för att få en fungerande vardag.

När habiliteringen samarbetar med andra verksamheter (enligt samarbetsform 2 i bilden ovan) bör det finnas någon form av överenskommelse. Det är viktigt att tydliggöra habiliteringens roll och uppgift när vi går in i exempelvis förskola/skola, för att ge eventuella instruktioner och förmedla kunskap om barnets/ungdomens funktionsnedsättning samt vilka konsekvenser detta medför i vardagen.

En överenskommelse kan ingå i en individuell plan som upprättas om föräldrar begär det (LSS). Enligt Socialstyrelsen föreskrift (SOSFS 2008:20) om samordning av insatser för habilitering och rehabilitering har alla berörda ett ansvar för att erbjuda samordnad plan för enskilda brukare.

Föräldrar till barn som inte omfattas av LSS kan begära att barnets plan upprättas, enligt riktlinjerna för samverkan mellan Stockholms läns landsting och Kommunförbundet i Stockholms län - BUS.

B. Program för övergång från ungdom till vuxen

Tidsaxel 12-18 år Se bilaga 2.

Den andra delen av programmet startar efter 12 år när övergång från mellanstadiet till högstadiet eller från barn till tonåring sker. Från 16 år påbörjas den egentliga planeringen inför övergång till vuxenlivet. Programmet beskriver vilken information och vilka specifika insatser som bör erbjudas inom barn- och ungdomshabiliteringen till ungdomar och familjer för att underlätta övergång till vuxenlivet. Syftet är att ge stöd i de frågor som ungdomen behöver hantera för att bli vuxen. Syftet är även att ge familjen inklusive syskon information och stöd för att de ska underlätta övergången för ungdomen med funktionsnedsättning. I programmet beskrivs *över tidslinjen* insatser som bör erbjudas från habiliteringen. *Under tidslinjen* beskrivs viktiga omvärldsfaktorer som ett stöd för personalen att uppmärksamma viktiga förändringar.

Temaföreläsningen *"Mitt barn blir tonåring"* ska ge ett brett perspektiv och ta upp habiliteringens ändrade fokus mot ungdomens egen delaktighet i all planering, framtidsplanering och nätverksarbete. Den ska också fokusera på hur funktionsnedsättningen påverkar den normala pubertets- och frigörelseprocessen, sexualitet och frågor om fritid och livskvalitet. Temaföreläsning för familjer kring *hur vuxenlivet kan se ut för min ungdom* är särskilt viktig för familjer med ungdomar som behöver mycket stöd och hjälp för att få ett eget vuxenliv.

Habiliteringens gruppverksamheter ger en möjlighet att träna olika vardagsfärdigheter och bör erbjudas och planeras med tydlig inriktning mot att bli vuxen. Syftet med grupper är också att ungdomarna ska träffa andra ungdomar eller vuxna med funktionsnedsättningar som *förebilder*.

I lägre tonåren är inriktningen personlig social utveckling och fritid. Hur kan man skapa en aktiv fritid? Senare är frågor som gäller sexualitet, samlevnad och att föra sin egen talan aktuella teman. Från 17 år och uppåt bör eventuella gruppverksamheter vara inriktade på vilka färdigheter som krävs för eget boende, att veta vart man ska vända sig, hjälpmedel m.m.

Den *framtidsplan* som görs från 16 år styr vilka insatser enskilt och i grupp som ska erbjudas inför övergång till vuxenliv. Korttidsvistelse eller läger kan vara ett betydande inslag i frigörelseprocessen. Information kan visa på olika möjligheter som kan sökas via kommuner, handikapporganisationer eller föreningar. *"Brev med samhällsinformation till alla ungdomar och föräldrar"* är ett exempel på viktiga frågeställningar och teman. Se bilaga 3.

Syskon har en synnerligen viktig roll i ungdomars frigörelse och vuxenblivande och de bör därför få information och möjligheter till samtal kring funktionsnedsättningar och rättigheter. Syskon kan inbjudas till *informationstillfällen* som ges till föräldrar och ungdomar eller få möjlighet till fördjupade diskussioner vid särskilda syskonträffar.

Ungdomar ska erbjudas konkret hjälp vid övergång till annan vårdgivare eller stödverksamhet. De bör även få skriftlig information med uppgifter som är viktiga för ungdomen och som kan stärka självständiga kontakter och egen vård.

Information om programmet

Information till föräldrar

Föräldrar ska tidigt ges information om programmet (lokalt anpassat) som visar hur barn och ungdomshabiliteringen arbetar för att stödja övergång från barn till vuxen.

Områden att informera om:	Hur
Barns/ungdomars delaktighet	Vid introduktion för föräldrar. Information ges tidigt och upprepas när man ändrar fokus från föräldrar till ungdomen själv. Exempel på tidig information riktad till föräldrar är tidslinjen "att växa upp", se skriften Transition - om övergången från tonår till vuxenliv RBU, 2005
Habiliteringsplanering	Vid introduktion för föräldrar. Förnyad information innan man ändrar fokus i habiliteringsplanering och bemötande och vänder sig till ungdomen i första hand.
Habiliteringens arbetssätt och erbjudanden	Vid introduktion och föräldrautbildning.
Övergång ungdom - vuxen	Skriftlig information skickas ut vid 16 år. Se exempel i program B. Information vid föräldrautbildning i programmet Information enligt lokalt utarbetad checklista vid sista planeringstillfället före övergång till vuxenverksamhet.
Hur föräldrar kan stödja ungdomen i vuxenblivandet	Information vid föräldrautbildning i programmet. Kan behöva kompletteras med kurser som informerar hur föräldrar kan ge stöd i ungdomarnas självständighetsträning.

Information till ungdomar

Områden att informera om	Hur
Habiliteringsplanering	Information på lättläst svenska. Checklistor som hjälper ungdomar att förbereda sig, se sid. 18-21 i RBU:s skrift 2005. Individuellt anpassat bildstöd vid kartläggning (se Granlund, Gatu: Egen bedömning av delaktighet enl ICF. Rapport Socialstyrelsen 2004). "Talande mattor" (Se Talking Mats, 1996)
Övergång ungdom vuxen	Skriftlig information på lättläst svenska vid 16 år. Vid ungdomskurser se programmet 12 -18 år. Information om vuxenverksamhet enligt lokalt utarbetad checklista. Tillgång till egen kortfattad skriftlig personlig information utifrån funktionsnedsättning som kan behövas inför nya kontakter, egen vård m.m.

Bilagor:

1. A. Program för att stödja barnets och ungdomens delaktighet i sin egen habiliteringsprocess.

Tidsaxel för bemötande, medbestämmande och delaktighet för barn och ungdom i samband med habiliteringsplanering.

2. B. Program för övergång från ungdom till vuxen

Tidsaxel 12-18 år

3. Shiers modell

4. Exempel på information med frågor och svar till 16 åringar och deras föräldrar

5. Lagar och styrande dokument av betydelse för ungdomar med funktionsnedsättningar

6. Litteraturförteckning

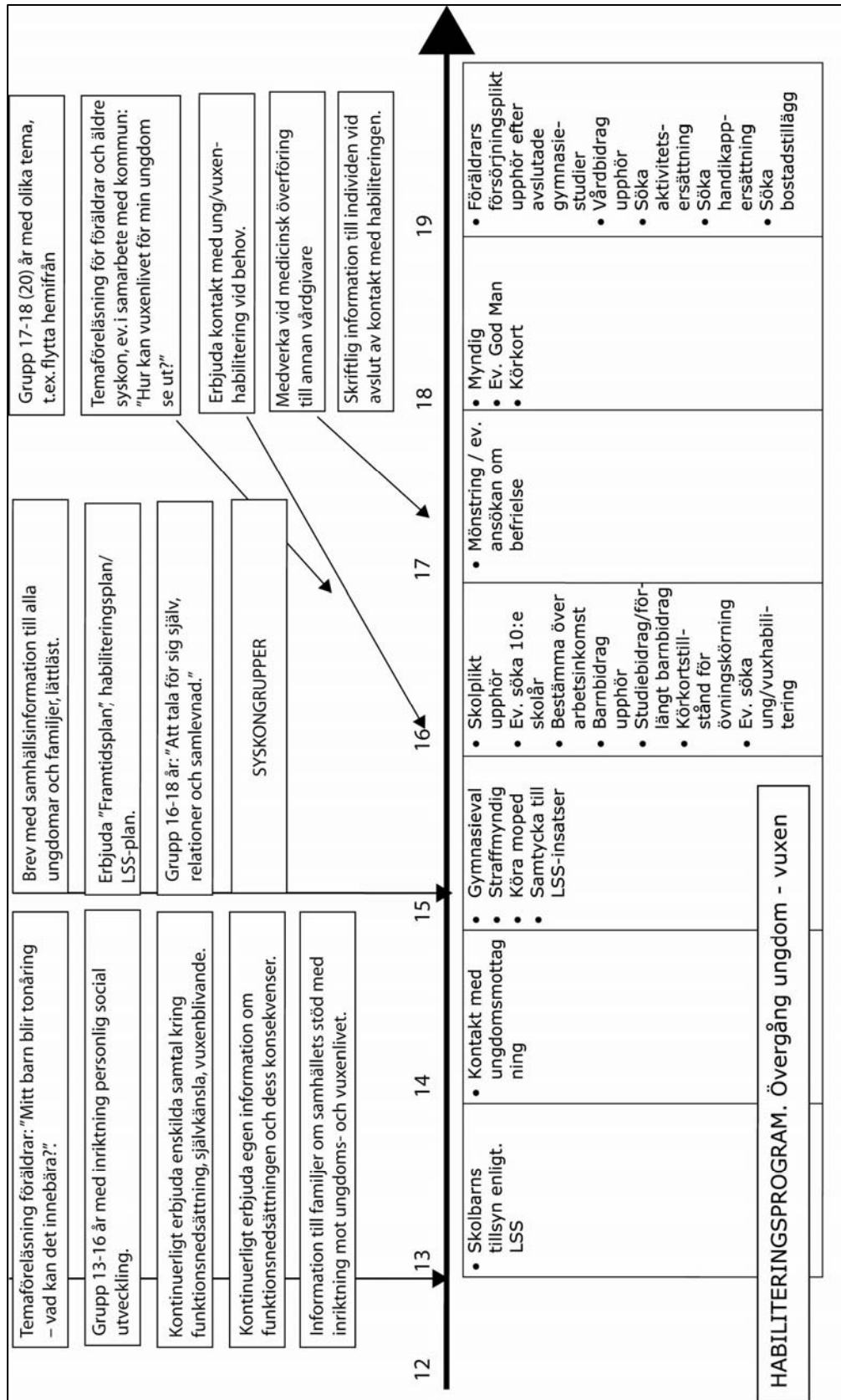
Bilaga 1**Tidsaxel för bemötande, medbestämmande och delaktighet för barn och ungdom i samband med habiliteringsplanering**

Ålder	0-5	6-11	12-15	16-18
Bemötande, medbestämmande och delaktighet	Barnet ges utrymme att säga vad det tycker.	Barnets åsikt efterfrågas och barnet får stöd i att tala för sig själv.	Ungdomen stöttas att uttrycka egen åsikt och ta större eget ansvar kring sin habilitering.	Ungdomen stöttas att driva egna frågor och ta eget ansvar.
	Barnet uppmuntras att göra egna val.	Barnet ges möjlighet att vara med och fatta beslut. Barnet börjar ges eget ansvar.	Ungdomsanpassade möten och anteckningar eftersträvas.	Ungdomsanpassade möten och anteckningar görs.
	Barnet får raka, ärliga svar på sina frågor. Inte mer info än vad barnet efterfrågar.	Barnet stöttas att se sina resurser och att få kunskap och förklaring om sitt funktionshinder.	Ungdomen ges stöd i "vem jag är" i förhållande till "mitt funktionshinder och min omgivning" – god självbild och självkänsla.	Ungdomen ges kunskap om rättigheter och skyldigheter i samhället i förhållande till sitt funktionshinder.
	Barnet visas möjligheter att delta i olika vardagssituationer	Barnet visas möjligheter att delta i aktiviteter utanför hemmet och uppmuntras till egna sociala kontakter.	Ungdomen visas möjligheter att delta i aktiviteter utanför hemmet och uppmuntras till egna sociala kontakter.	Ungdomen visas möjligheter att delta i aktiviteter utanför hemmet och uppmuntras till egna sociala kontakter.
Mötet med habiliteringen	Barnet får information via föräldrarna.	Anledningen till besöket/kontakten klargörs för barnet tillsammans med föräldrarna.	Ungdomen erbjuds ett eget mottagande enskilt eller tillsammans med föräldrarna.	Ungdomen har ett eget mottagande i samråd med föräldrar.
	Barnet "upplever" habiliteringen.	Genomgång av barnets förmågor tillsammans med föräldrar. (Barnet visas runt tillsammans med föräldrar.)	Ungdomen erbjuds diagnosgenomgång i samråd med föräldrar.	Ungdomen erbjuds diagnosgenomgång i samråd med föräldrar.
Kartläggning	Barnets vardagssituation går igenom med föräldrarna. Barnets åsikt tas till vara. Barnet börjar få frågor om sig självt.	Barnets vardagssituation går igenom tillsammans med barnet.	Ungdomens vardagssituation går igenom tillsammans med ungdomen.	Ungdomens vardagssituation går igenom direkt med ungdomen.
	Deltagande av barnets nätverk görs i samråd med föräldrarna.	Deltagande av barnets nätverk görs i samråd med barn och föräldrar.	Deltagande av ungdomens nätverk görs i samråd med ungdom och föräldrar.	Deltagande av ungdomens nätverk görs i samråd med ungdom (och föräldrar).
			Planering för övergång från ungdom till vuxen påbörjas.	Planering för övergång från ungdom till vuxen görs (framtidsplan).
Prioriterad Situation/område	Barnets åsikt tas till vara.	Barnets åsikt/val efterfrågas och tas till vara.	Ungdomen, tillsammans med föräldrarna väljer prioriterad	Ungdomen (tillsammans med föräldrar) väljer prioriterad

Ålder	0-5	6-11	12-15	16-18
			situation/område.	situation/område.
	Föräldrar har ansvar för beslut.	Föräldrar har ansvar för beslut.	Ungdomen och föräldrar har tillsammans ansvar för beslut.	Ungdomen (och föräldrarna) ansvarar för beslut.
Mål	Omgivningen är lyhörd för vad barnet tycker.	Barnets vilja kommer till uttryck i egna mål.	Ungdomen ges stöd i att formulera egna mål.	Ungdomen ges stöd i att formulera egna mål.
	Mål formuleras tillsammans med barnet och dess nätverk.	Mål formuleras tillsammans med barnet och dess nätverk.	Mål formuleras tillsammans med ungdomen och dess nätverk.	Mål formuleras tillsammans med ungdomen (och dennes nätverk).
Plan och insats	Syftet med insatsen klargörs för barnet. Barnet ges möjlighet att vara delaktig i val inom planerad insats.	Syftet med hur insatsen kan leda till målet klargörs för barnet.	Syftet med hur insatsen kan leda till målet klargörs för ungdomen.	Syftet med hur insatsen kan leda till målet klargörs för ungdomen.
	Plan och val av insats görs tillsammans med barnets nätverk.	Plan och val av insats görs i samråd med barnet och dess nätverk	Plan och val av insats görs tillsammans med ungdomen och dess nätverk.	Plan och val av insats görs tillsammans med ungdomen (i samråd med föräldrar / nätverk).
Utvärdering av delaktighet i habiliteringsplanering	Har barnet blivit lyssnat på?	Har barnet blivit lyssnat på?	Har ungdomen kunnat säga vad hon/han tycker?	Har ungdomen kunnat säga vad hon/han tycker?
	Har barnets åsikt tagits till vara?	Har barnets åsikt tagits till vara?	Har ungdomen fått vara med och bestämma?	Har ungdomen fått vara med och bestämma?
	Har barnet kunnat påverka sina insatser?	Har barnet kunnat påverka sina insatser?		
Utvärdering av mål	Föräldrar/nätverk/ utvärderar målen tillsammans med habiliteringen.	Föräldrar och barn / nätverk utvärderar målen tillsammans med habiliteringen.	Ungdomen utvärderar sina mål tillsammans med föräldrar /nätverk och habiliteringen.	Ungdomen utvärderar sina mål (i samråd med föräldrar / nätverk) tillsammans med habiliteringen.

Program för övergång från ungdom till vuxen

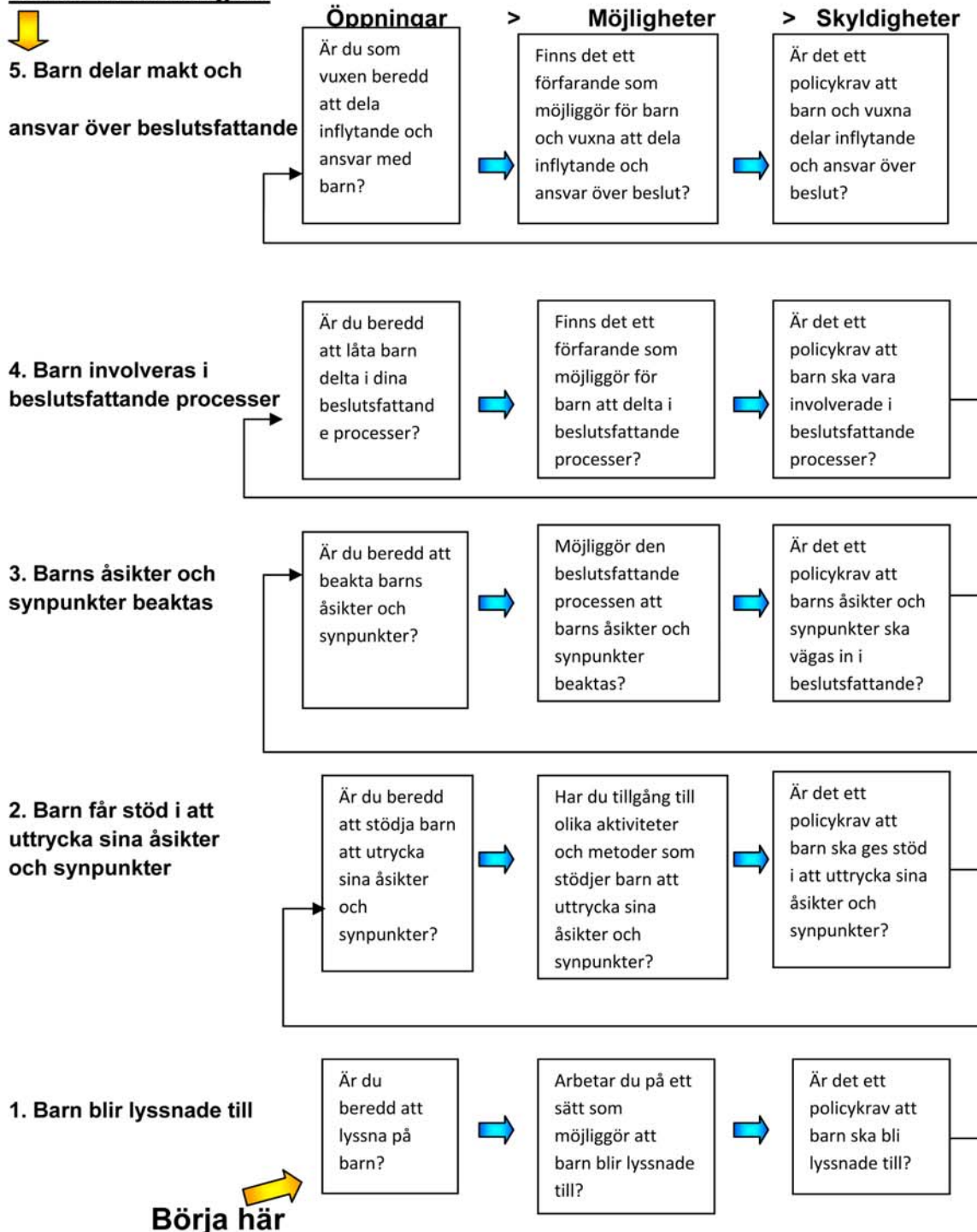
Tidsaxel 12- 18 år

Barn och ungas väg till delaktighet – en modell

BARN OCH UNGAS VÄG TILL DELAKTIGHET – EN MODELL

Nivåer av delaktighet

Modellen hämtad ur: Shier, H. (2001). Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society Vol 15 pp 107 – 117*. (Översättning: Sverre Nyborg Warner för projektet Egen Växtkraft)

Modellen av delaktighet i fem nivåer

(Utdrag ur artikel: Shier, H. (2001). Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society Vol 15 pp 107 – 117*.
Översättning och bearbetning av delar av Shier's artikel (2001), Christina Renlund)

1. Barn blir lyssnade till

Barn som själva aktivt uttrycker sig blir lyssnade på av ansvariga vuxna. På denna nivå finns inga organiserade sätt eller metoder för att hjälpa eller stödja barn att uttrycka sig. Det finns också föreställningar om att barn inte kan uttrycka sin åsikt eller att barn inte kan eller vill delta i beslutsfattande. Forskning och erfarenhet visar att detta inte stämmer. Tvärtom uttrycker många barn en önskan om mer delaktighet.

2. Barn får stöd i att uttrycka sina synpunkter

Skillnaden mellan nivå ett och två är att på den här nivån söker man barns uppfattningar och barn får stöd att uttrycka sig. Det kräver ett medvetet förhållningssätt från vuxna och många sätt som hjälper barn att uttrycka sig. Det finns många orsaker till att barn inte uttrycker sina tankar och synpunkter. Det handlar både om barnet själv och om vuxna runt barnet. Och barn är inga experter på att uttrycka sig, de behöver hjälp.

3. Barns åsikter och synpunkter beaktas

På denna nivå vägs det barn säger in i planering av åtgärder och beslut. Det betyder inte att barn är beslutsfattare eller att beslut alltid är i enlighet med barnets önskemål. Barns åsikter är en del i det som påverkar beslut, men det är vuxna som ansvarar för beslut. Det är viktigt att barnet får information om vilka beslut som fattas och förklaringar till varför ett visst beslut fattats. Detta är speciellt viktigt då beslut fattas som inte är i enlighet med de åsikter och önskemål som barnet själv uttryckt.

4. Barn är involverade i beslutsfattande processer.

På denna nivå tas steget från konsultation till att barn är direkt och aktivt med i beslut där beslut fattas. Skillnaden mellan nivå tre och fyra är att den vuxne på nivå tre frågar efter barnets åsikter som en del i underlag till beslut. På nivå fyra däremot är barn delaktiga i hela processen av planering och beslutsfattande.

5. Barn delar makt och ansvar för beslutsfattande

På denna nivå delas makt och ansvar fullt ut mellan barn och vuxna, något som innebär att vuxna får avsäga sig en del av sin makt.

Shier's modell som praktiskt verktyg

Övergripande tankar om modellen. Problematisera runt den. Barn och ungas delaktighet väcker många dilemman.

Mest användbar är kanske modellen när vi svarar "nej" på frågor om delaktighet. Då kan vi fråga oss:

- Skulle vi vilja/kunna svara ja?
- På vilket sätt i så fall?
- Vad behöver vi för att svara ja?
- Kan vi göra de förändringarna?
- Hinder för barns och ungas delaktighet?
- Ökade möjligheter till delaktighet?
- Är vi beredda på de konsekvenser förändring innebär?

Bilaga 4**Några vanliga frågor inför vuxenlivet****Förslag till frågor som kan användas i informationsbrev till 16-åringar och deras föräldrar.****Vilka möjligheter har du att få ett arbete?**

Det finns olika möjligheter att få arbete och det finns särskilt stöd att få. Om du kan få arbete eller inte beror på hur det ser ut i samhället och på arbetsmarknaden.

Arbete kan vara att ha en anställning där arbetsgivaren betalar hela lönen. Arbete kan vara att ha en anställning med lönebidrag. Staten betalar då en del av lönen till arbetsgivaren. Det finns även annat särskilt stöd som Arbetsförmedlingen kan berätta om.

För ungdomar som har funktionsnedsättningar finns en särskild arbetsförmedling – Arbetsförmedlingen Unga Funktionshindrade - som ligger vid Globen. Där kan du som har aktivitetsersättning från Försäkringskassan få extra stöd. Aktivitetsersättning kan du ha om du är mellan 19-29 år. Du som inte har aktivitetsersättning får vara högst 24 år för att få stöd på Arbetsförmedlingen Unga Funktionshindrade, telefon 077-160 00 00.

Samhall är ett företag som ska skapa meningsfulla arbeten för personer med funktionsnedsättningar. Arbetsförmedlingen kan berätta mer om Samhall, www.samhall.se

På Arbetsförmedlingens webbplats finns information om särskilda insatser för personer med nedsatt arbetsförmåga. Adressen är www.arbetsformedlingen.se Deras kundtjänst har telefon 0771-416 416.

Ungdomar med utvecklingsstörning eller autism har rätt till sysselsättning som kommunen ska hjälpa till med. Det kallas daglig verksamhet enligt LSS – lag om stöd och service för vissa funktionshindrade. Ansökan om daglig verksamhet gör du hos kommunens LSS-handläggare/biståndsbedömare.

Daglig verksamhet kan vara en verksamhet i särskilda lokaler med handledare. Daglig verksamhet kan även vara på en vanlig arbetsplats med stöd av personal. Kommunens LSS-handläggare/biståndsbedömare kan ge mer information.

Försörjning om du inte har arbetsinkomst**Aktivitetsersättning**

För att få aktivitetsersättning ska din arbetsförmåga vara nedsatt. Du som är mellan 19 - 29 år kan ansöka om aktivitetsersättning hos Försäkringskassan. Du kan få ersättning tidigast från och med juli månad det år du fyller 19 år. Du kan få aktivitetsersättning för längst tre år i taget. Försäkringskassan kan hjälpa till att planera olika aktiviteter som ska hjälpa dig att utveckla dina förmågor och kunskaper. Exempel på aktiviteter är att vara med i en förening, ägna sig åt en hobby eller social träning för att lära sig dagliga rutiner. Det kan också vara grundläggande utbildning eller kontakter med arbetslivet.

Unga människor som arbetar på en daglig verksamhet brukar ha aktivitetsersättning.

Om din funktionsnedsättning gör att du behöver längre tid för att avsluta skolan kan du få aktivitetsersättning under tiden.

Vad är bostadstillägg?

Bostadstillägg är ett bidrag till din hyra. Du som har aktivitetsersättning kan ansöka om bostadstillägg. Hur stort bostadstillägget blir beror på hur mycket du betalar i hyra och hur stora inkomster du har. Du ansöker om bostadstillägg hos Försäkringskassan.

Vem kan få handikappersättning?

Om du har en funktionsnedsättning som gör att du behöver extra hjälp eller har merkostnader kan du ansöka om handikappersättning hos Försäkringskassan. Merkostnader är extra kostnader som du har på grund av din funktionsnedsättning eller sjukdom. Du kan få handikappersättning från och med juli månad det år du fyller 19 år.

Vad är studiehjälp?*Studiebidrag*

Du som går på gymnasiet, folkhögskola eller komvux och är under 20 år kan från 16 års ålder få studiebidrag. Studiebidraget betalas ut för september – december och januari – juni, det vill säga 10 månader om året. Du behöver inte ansöka om studiebidraget om du studerar i Sverige.

Extra tillägg och inackorderingstillägg

Om din familj har låga inkomster kan ni ansöka om extra tillägg. Det finns också ett inackorderingstillägg att söka om du inte kan bo hemma när du studerar. Du kan hitta mer information om studiehjälp på Centrala studiestödsnämndens webbplats, www.csn.se

Rg-bidrag

Ett annat bidrag som finns att ansöka om är Rg-bidrag. Det är för dig som går på ett riksgymnasium. Det finns riksgymnasium för elever som är döva eller hörselskadade samt för elever som har stora rörelsehinder. Syokonsulenten på din skola kan berätta mer om riksgymnasierna.

Vad är förlängt barnbidrag?

Ungdomar som går kvar i grundskola eller särskola efter 16 års ålder kan få förlängt barnbidrag. Det förlängda barnbidraget betalas ut 12 månader/år. Det är skolan som ska lämna uppgifter till Försäkringskassan.

Hur skaffar du en bostad?**Egen lägenhet**

Om du vill bo i en egen lägenhet så söker du detta via bostadsförmedlingen eller ett bostadsföretag. Till Stockholms stads bostadsförmedling kan du anmäla dig från den månad du fyller 18 år. Läs mer på deras webbplats www.bostad.stockholm.se Om du behöver hjälp i din bostad till exempel hemtjänst eller personlig assistans, kan du ansöka om det hos kommunens LSS-handläggare/bistandsbedömare.

Gruppbo

Bostad med särskild service eller annan särskilt anpassad bostad är en insats du kan söka enligt LSS. Bostad med särskild service kallas också gruppbo. Gruppbo söker du hos kommunens LSS-handläggare/bistandsbedömare. Om du bor i en gruppbo ska du få omvårdnad och stöd utifrån dina behov och önskemål.

Annat**Finns det korttidsvistelse för vuxna?**

Ja, det finns möjlighet till korttidsvistelse även för vuxna personer. Korttidsvistelse kan vara på ett korttidshem eller att åka på läger eller liknande. LSS-handläggare/bistandsbedömare i din kommun kan lämna mer information.

Vad är en kontaktperson?

En kontaktperson är en medmänniska som ska vara som en kompis och ett stöd i olika situationer. En kontaktperson ska vara en person som du kan umgås med. Kontaktpersonen kan till exempel besöka dig hemma. Ni kan också göra olika saker tillsammans, till exempel gå på bio, fotboll eller ta en fika på stan. LSS-handläggaren/biståndsbedömaren i din kommun kan lämna mer information.

Vad är en ledsagare?

En ledsagare kan följa med dig på fritids- och kulturaktiviteter om du behöver hjälp. Ledsagaren kan till exempel följa med dig så att du kan träffa dina vänner, gå på dans eller följa med dig till något annat som du tycker om att göra.

LSS-handläggaren/biståndsbedömaren i din kommun kan lämna mer information.

Var kan du hitta saker att göra på din fritid?

I några kommuner finns fritidskonsulenter som vet vad som finns att göra på fritiden. Du kan också hitta förslag på aktiviteter på Handikappupplysningens webbplats www.handikappupplysningen.se eller ringa till Forum Funktionshinderns rådgivning telefon 08-123 350 10, texttelefon 08-123 350 40.

På Fritid för allas webbplats www.stockholm.se/fritidforalla kan du också hitta många olika fritidstips.

Vart vänder du dig med frågor om sex och samlevnad?

När du har frågor om sex och samlevnad kan du vända dig till kommunens ungdomsmottagning. Där kan du också få hjälp med preventivmedel. Åldersgränsen på de flesta ungdomsmottagningar är 12 – 23 år. På en ungdomsmottagning arbetar oftast läkare, barnmorska och kurator. Du kan läsa mer om ungdomsmottagningarna på din kommuns webbplats.

Ungdomsmottagningen i Skärholmen tar emot ungdomar med rörelsehinder upp till 25 år som har behov av en anpassad mottagning. Mottagningen tar emot ungdomar från hela Stockholms län. Telefonnumret är 08 – 508 244 70, telefontid vardagar klockan 11-12 .

Det finns också en ungdomsmottagning på Internet. Dit kan du skicka dina frågor. För dig som har en fysisk funktionsnedsättning finns där också olika tips. Webbadressen är www.umo.se

www.spicymate.se är en annan webbplats där du kan ställa frågor.

UNG

Inom habiliteringen finns UNG som är en gruppverksamhet för ungdomar och unga vuxna med lindrig eller måttlig utvecklingsstörning och/eller rörelsehinder. Här får du möjlighet att träffa andra i liknande situation och samtala om olika frågor som känns viktiga. Vänd dig direkt till UNG eller till det habiliteringscenter du har kontakt med för mer information. UNG har telefonnummer 08 – 123 351 75. Webbadress www.habilitering.nu/ung

Hur gör du när du blir myndig (fyller 18 år) om du behöver hjälp med dina pengar och att bevaka dina rättigheter?

Du själv eller någon nära släkting kan ansöka om en god man. Ni ansöker om en god man hos överförmyndaren i din kommun eller hos tingsrätten. Det är överförmyndaren som tillsätter den gode mannen. Du kan själv ha förslag på vem som ska vara god man. Ibland räcker det med att du ger en fullmakt till någon som kan hjälpa till i olika frågor. Då behöver du ingen god man.

Överförmyndaren i din kommun kan lämna mer information.

Vad gäller angående värnplikt – att göra lumpen?

Sedan den 1 juli 2010 är man inte längre skyldig att mönstra och det är numera frivilligt att tjänstgöra i försvaret.

Läs mer på www.rekryteringsmyndigheten.se/18ar.

Om att ta körkort

Du behöver ett körkortstillstånd för att få börja övningsköra.

Alla har rätt att ansöka om körkortstillstånd men alla får inte tillstånd. För att ta körkort krävs att du ska vara lämplig att vara bilförare. Du får inte ha en sjukdom eller en funktionsnedsättning som innebär en trafiksäkerhetsrisk. Om du är tveksam till om du kan få körkortstillstånd kan du på ansökningsblanketten kryssa i att du vill ha förhandsbesked om körkortstillstånd.

Du ansöker om körkortstillstånd hos Transportstyrelsen. När du ansöker får du fylla i en hälsodeklaration. Om Transportstyrelsen behöver mer information kan de be dig att skicka in ett intyg från en specialistläkare.

Ett körkort kan vara förenat med ett villkor, till exempel att föraren enbart får köra bilar som är utrustade på ett visst sätt, exempelvis med automatväxel.

Transportstyrelsen kan lämna mer information. Det finns en webbplats med information om körkort www.korkortsportalen.se Där finns information även på lättläst samt alla blanketter.

Transportstyrelsens kundtjänst har telefonnummer 0771-81 81 81, texttelefon 019-19 26 30

En del trafikskolor har anpassad utbildning för personer med funktionsnedsättningar. Körkortsboken finns på lättläst, inläst på cd-skiva och på teckenspråk. Hos Sveriges Trafikskolors Riksförbund kan du beställa körkortsboken. Webbadressen är www.str.se Telefon 0418-40 10 00.

Sjukvård

När du har frågor om hälsa och vård ska du vända dig till din husläkare. Om det behövs kan sedan husläkaren remittera vidare till olika specialister.

Tandvård

Tandvården är gratis till och med det år du fyller 19 år. Om du är över 19 år och har rätt till stöd via LSS – lagen, har du rätt till billigare tandvård. För att få det behöver du ett tandvårdsstödsintyg som kommunens LSS-handläggare eller biståndshandläggare kan skriva. Du betalar en patientavgift. Avgiften ingår i högkostnadsskyddet för öppen hälso- och sjukvård. Detta innebär att du ska betala högst 900 kronor under en 12-månaders-period. Du kan läsa om tandvårdsstödet på webbadressen www.vardguiden.se . Tandvårdsenhetens telefonnummer är 08-123 131 30.

Om du inte har rätt till stöd via LSS får du ett allmänt tandvårdsbidrag. Allmänt tandvårdsbidrag med 300 kr per år får du från 1 juli det år du fyller 20 till det år du fyller 29. Därefter är bidraget 150 kr per år. Tandläkaren eller tandhygienisten ansöker om bidraget hos Försäkringskassan.

Kan du få hjälp från habiliteringen även när du blir vuxen?

Ja, det finns habiliteringscenter även för vuxna. Alla som har en omfattande funktionsnedsättning kan vända sig till något av de habiliteringscenter som finns för ungdomar och vuxna i Stockholms län. Det finns också andra verksamheter inom habiliteringen som du kan ta kontakt med, exempelvis Klara Mera, PUFFA träningscenter, Idétorget, Taltjänst. Du kan läsa mer om habilitering på www.habilitering.nu

Sjukhusens habilitering

Sjukhusens habilitering för barn och ungdomar gäller oftast för åldrarna 0 – 17 år. Om du är 18 år och äldre och har en funktionsnedsättning som är medfödd eller som du fått i tidig ålder finns vuxenhabiliteringsteamet på Huddinge sjukhus. Du kan vända dig till detta team oavsett var du bor i Stockholms län. Telefonnummer är 08 - 585 812 68 eller 08-585 821 75.

Ersättningar till anhöriga

Tillfällig föräldrapenning efter 16 år

Föräldrar till barn som omfattas av LSS kan få tillfällig föräldrapenning för ett barn som fyllt 16 men inte 21 år om föräldern behöver stanna hemma från arbetet på grund av barnets sjukdom.

Du som är förälder kan alltså få ersättning när ditt barn med en långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning blir akut sjukt i en annan sjukdom eller om grundsjukdomen förvärras.

Om barnet har fyllt 21 år och går i särskolans gymnasieutbildning eller annan särskild gymnasieskola för rörelsehindrade kan tillfällig föräldrapenning betalas ut till och med vårtermi-ens slut det år barnet fyller 23 år.

När upphör vårdbidraget?

Vårdbidraget upphör från och med juli månad det år ungdomen fyller 19 år.

Allvarligt sjukt barn

Föräldrar till ett allvarligt sjukt barn under 18 år kan få tillfällig föräldrapenning under ett obegränsat antal dagar. Det gäller när barnet är så allvarligt sjukt att det finns ett påtagligt hot mot barnets liv.

Mer information hittar du på Försäkringskassans webbplats **www.forsakringskassan.se**

Fler frågor?

Har du flera frågor eller vill veta mera – välkommen att kontakta kurator vid habiliteringscentret. Du hittar kontaktuppgifter på **www.habilitering.nu**

Du kan även ringa till Forum Funktionshinders rådgivning på telefon 08 – 123 350 10, texttelefon 08 – 123 350 40.

www.forumfunktionshinder.se

www.handikappupplysningen.se

Bilaga 5**Lagar och styrande dokument av betydelse för ungdomar med funktionshinder****Barnkonventionen**

Artikel 1 Alla människor under 18 år är barn.

Artikel 2 Alla barn har samma rättigheter och lika värde. Inga barn får diskrimineras.

Artikel 3 Barnets bästa – Politiker, myndigheter och domstolar ska alltid tänka på vad som är bäst för barnet.

Artikel 6 Varje barn har rätt att överleva, leva och utvecklas. Det handlar om barnets fysiska hälsa och andliga, moraliska, psykiska och sociala utveckling.

Artikel 12 Barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör honom/henne. När åsikterna beaktas ska hänsyn tas till barnets ålder och mognad.

Artikel 23 Barn med fysiskt eller psykiskt funktionshinder bör åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som säkerställer värdighet, främjar självförtroende, och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället.

Föräldrabalken*Kapitel 6 (vårdnad, boende, umgänge)*

1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

2 § Vårnaden om ett barn består till dess att barnet fyller 18 år.

2 a § Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

11 § Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

12 § Barnet ingår självt avtal om anställning eller annat arbete endast om vårdnadshavare samtycker till avtalet. Barnet får själv säga upp avtalet och, om barnet fyllt 16 år, utan nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art.

Kapitel 7 (underhållsskyldighet)

1 § Föräldrarna skall svara för underhåll åt barnet efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga. När föräldrarnas underhållsskyldighet bestäms skall hänsyn tas till barnets egna inkomster och tillgångar samt till barnets sociala förmåner.

Underhållsskyldigheten upphör när barnet fyller 18 år. Går barnet i skolan efter denna tidpunkt, är föräldrarna underhållsskyldiga under den tid som skolgången pågår, dock längst tills barnet fyller 21 år. Till skolgång räknas studier i grundskola eller gymnasieskola eller annan jämförlig grundutbildning.

Kapitel 9 (om underårigs omyndighet)

3 § Underårig får själv bestämma över vad han/hon genom eget arbete förtjänat efter fyllda 16 år.

Kapitel 11 (om god man och förvaltare)

4 § Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, besluta att anordna godmanskaps för honom/henne. Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke av den för vilken godmanskaps ska anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

17 § Innan rätten anordnar godmanskaps skall den inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd, när den enskilde inte har lämnat sitt samtycke.

Hälso- och sjukvårdslagen (HSL)

2 § Målet för hälso- och sjukvården är en god hälsa och vård på lika villkor. Vården ska ges med respekt för alla människors lika värde. Den som har det största behovet ska ges företräde.

2 g § Hälso- och sjukvården ska särskilt beakta ett barns behov av information, råd och stöd om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med

1. har en psykisk störning eller en psykisk funktionsnedsättning,
2. har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, eller
3. är missbrukare av alkohol eller annat beroendeframkallande medel.

Detsamma gäller om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med oväntat avlider.

3 b § Landstinget ska erbjuda dem som är bosatta inom landstinget habilitering och rehabilitering samt hjälpmedel till funktionshindrade. Enligt samma paragraf ska habilitering planeras i samverkan med den enskilde. Av planen ska planerade och beslutade insatser framgå.

3 f § När den enskilde har behov av insatser både från hälso- och sjukvården och från socialtjänsten ska landstinget tillsammans med kommunen upprätta en individuell plan. Planen ska upprättas om landstinget eller kommunen bedömer att den behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda, och om den enskilde samtycker till att den upprättas. Arbetet med planen ska påbörjas utan dröjsmål.

Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)

6 § När åtgärder rör barn ska barnens bästa särskilt beaktas.

8 § Insatser enligt denna lag ska ges den enskilde endast om han eller hon begär det. Om den enskilde är under 15 år eller uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan kan vårdnadshavare, god man, för- myndare eller förvaltare begära insatser för honom eller henne.

När en insats rör ett barn ska barnet få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

9:1 § Råd och stöd är ett expertstöd som ges av landstinget som ett komplement till habilitering.

9:2-10 § Kommunen har ansvar för insatserna personlig assistent, ledsagarservice, kontaktperson, avlösarservice i hemmet, korttidsvistelse utanför det egna hemmet,

korttidstillsyn för skolungdom över 12 år, boende i familjehem eller i bostad med särskild service för barn och ungdomar, bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna och daglig verksamhet.

10 § I samband med att en insats enligt denna lag beviljas ska den enskilde erbjudas att en individuell plan med beslutade och planerade insatser upprättas i samråd med honom eller henne. Den som har beviljats en insats ska när som helst kunna begära att en plan upprättas, om det inte redan har skett. I planen ska även åtgärder redovisas som vidtas av andra än kommunen eller landstinget. Planen ska omprövas fortlöpande och minst en gång om året.

Landstinget och kommunen ska underrätta varandra om upprättade planer.

15:6 § Till kommunens uppgift hör att anmäla till överförmyndaren när en person som omfattas av LSS kan antas behöva en god man eller förvaltare.

Lag om färdtjänst

7 § Tillstånd till färdtjänst skall meddelas för dem som på grund av funktionshinder, som inte är tillfälligt, har väsentliga svårigheter att förflytta sig på egen hand eller att resa med allmänna kommunikationsmedel. Om sökanden är under 18 år skall prövningen göras i förhållande till barn i motsvarande ålder utan funktionshinder.

8 § Om den som söker tillstånd till färdtjänst behöver ledsagare under resorna skall tillståndet gälla även ledsagaren.

Lag om bostadsanpassningsbidrag

1 § Denna lag har till ändamål att genom bidrag till anpassning av bostäder ge personer med funktionshinder möjlighet till ett självständigt liv i eget boende.

Socialtjänstlagen (SOL)

Kapitel 1

1 § Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet.

2 § När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år.

Kapitel 2

2 § Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta ansvar innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän.

7 § När den enskilde har behov av insatser både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården ska kommunen tillsammans med landstinget upprätta en individuell plan. Planen ska upprättas om kommunen eller landstinget bedömer att den behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda, och om den enskilde samtycker till att den upprättas. Arbetet med planen ska påbörjas utan dröjsmål.

Planen ska när det är möjligt upprättas tillsammans med den enskilde. Närstående ska ges möjlighet att delta i arbetet med planen, om det är lämpligt och den enskilde inte motsätter sig det.

Kapitel 3

5 § Socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.

När en åtgärd rör ett barn skall barnet få relevant information och hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

Kapitel 11

10 § Barn som fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag.

Sekretesslagen*Kapitel 7*

1 c § Sekretess gäller inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider men.

Kapitel 14

4 § Sekretess till skydd för enskild gäller inte i förhållande till den enskilde själv och kan i övrigt eller delvis efterges av honom. Vad nu sagts gäller dock inte om annat följer av bestämmelserna i denna lag.

Sekretess för uppgift till skydd för underårig gäller även i förhållande till vårdnadshavaren och får inte efterges av denne om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.

Skollagen

Syftet med utbildningen inom skolväsendet

4 § Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska också förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.

I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarsställande individer och medborgare.

Särskild hänsyn till barnets bästa

10 § I all utbildning och annan verksamhet enligt denna lag som rör barn ska barnets bästa vara utgångspunkt. Med barn avses varje människa under 18 år.

Barnets inställning ska så långt det är möjligt klarläggas. Barn ska ha möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör honom eller henne. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Elevhälsans omfattning

25 § För eleverna i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska det finnas elevhälsa. Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsan ska främst vara förebyggande och hälsofrämjande. Elevernas utveckling mot utbildningens mål ska stödjas.

För medicinska, psykologiska och psykosociala insatser ska det finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator. Vidare ska det finnas tillgång till personal med sådan kompetens att elevernas behov av specialpedagogiska insatser kan tillgodoses.

*Kapitel 3***Åtgärdsprogram**

9 § Ett åtgärdsprogram ska utarbetas för en elev som ska ges särskilt stöd. Av programmet ska det framgå vilka behoven är, hur de ska tillgodoses och hur åtgärderna ska följas upp och utvärderas. Eleven och elevens vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta när ett åtgärdsprogram utarbetas.

Allmänt om barnens och elevernas inflytande

9 § Barn och elever ska ges inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem.

Informationen och formerna för barnens och elevernas inflytande ska anpassas efter deras ålder och mognad.

Hur skolplikten fullgörs*Grundskolan*

4 § Skolplikt ska fullgöras i grundskolan om inte förhållandena är sådana som avses i 5 eller 6 § eller skolplikten fullgörs i sameskolan enligt 7 § eller på annat sätt enligt bestämmelserna i 24 kap.

Grundsärskolan

5 § Barn som bedöms inte kunna nå upp till grundskolans kunskapskrav därför att de har en utvecklingsstörning, ska tas emot i grundsärskolan.

Träningskolan

3 § Inom grundsärskolan finns en särskild inriktning som benämns träningskola. Träningskolan är avsedd för elever som inte kan tillgodogöra sig hela eller delar av utbildningen i ämnen.

Skolplikt

10 § Skolplikten inträder höstterminen det kalenderår då barnet fyller sju år.

12 § Om inte annat följer av 13 eller 14 § upphör skolplikten vid utgången av vårterminen det nionde året eller, om eleven går i specialskolan, det tionde året efter det att eleven börjat fullgöra skolplikten.

Socialförsäkringslagen

Personlig assistans

Personer som omfattas av LSS och har grava funktionshinder, kan ha rätt till personlig assistans enligt kap 51 §2 Socialförsäkringsbalken den del som överstiger 20 tim/vecka.

Bilaga 5**Litteraturförteckning**

FN: s Barnkonvention, 2006. (Vg. se respektive habilitering ang policydokument.)

Socialstyrelsen, 2001. *Svensk version av ICF. Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa.*

Evidens:

Bolin C., Bovide-Lindén P., Persson S., 2003. *Barns upplevelse av delaktighet i sin habilitering.*

Granolund M., Gatu K. *Egenbedömning av delaktighet enligt ICF. Rapport från Socialstyrelsen.*

Granolund M., Grimby G., Sanner G., 2004. *Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa – ICF. Rapport från Socialstyrelsen.*

Granolund M., Sanner G., 2007. *Bedömningsmetoder – funktionshinder. Rapport från Socialstyrelsen.*

Stewart D., Law M., Jaffer S., 2005. *Transition to Adulthood for Youth with Complex Needs and their Families.* Canchild.

Socialstyrelsen, 2007. *Handikappomsorg, Lägesrapporter 2006.*

Bemötande/Delaktighet:

Andersen T., 2005. *Reflekterande processer. Samtaler og samtaler om samtalerne.*

Egen växtkraft, 2011: *Bättre stöd när barn och ungdomar är delaktiga "Lyssna på oss!"*

Egen växtkraft, 2011: *Så här gör du för att vuxna ska lyssna på dig*

Sisus, 2001. *Bemötande om människor med funktionshinder.* Film.

Bryhagen Å., 2005. *Det barn vi fick.*

Center for Ligebehandling av handikappede, 2003. *Overgang fra barn til voksen - konsten att flytte hjemifra!*

Frankel K., 2002. *Nästan ikapp -trots handikapp.*

Helgesson J., 2006. *Grabben i kuvösen bredvid.*

Life skills institute, 2005. *Transition-RBU.*

Morell I., Morell S., 2003. *Ett gott liv för Niklas.* Film, stefan.morell@telia.com.

Murphy J., Cameron L., 1996. *Talking mats.*

Renlund C., Can M., Sejersen T., 2004. *Jag har en sjukdom men är inte sjuk.*

Renlund C., 2007. *Doktorn kunde inte riktigt laga mig.*

Renlund C; 2009. *Litet syskon*

Riddersporre B., 2003. *Att möta det oväntade – tidigt föräldraskap till barn med Downsyndrom.*

Sjödén T., 1996, 2001, 2003. *När träden avlövas ser man längre från vårt kök.* Reservkraft, Eftervärme.

Ungdom:

Berg Kelly K., 1998. *Ungdomsmedicin*. Liber.

Erling A., Hwang P., 2002. *Ungdomspsykologi, utveckling o. livsvillkor*. Natur och Kultur.

Trondman M., 2003. *Kloka möten*. Studentlitteratur AB.

Wrangsjö B., 2004. *Tampas med tonåringar: ungdomsutveckling i familjeperspektiv*. Natur och Kultur.

Sex och Samlevnad:

Gerland G., 2004. *Autism: Relationer och Sexualitet*. Cura.

Löfgren Mårtensson L., 1997. *Sexualitet och integritet, Om anpassad sex- och samlevnadskunskap för personer med utvecklingsstörning*. FUB, Johansson & Skyttmo Förlag.

Löfgren-Mårtensson L., 2003. *Får jag lov? Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning*. Göteborgs universitet.

Löfgren-Mårtensson L., 2005. *Kärlek.nu, Om Internet och unga med utvecklingsstörning*. Studentlitteratur, Lund.

RFSU, 1989. *Man tar en tant*. Film.

Nordeman M., 2005. *När känslan tar över, Sexualitet / Utvecklingsstörning / Autism*. Carlssons.

Peterson G., 2000. *Hur gör man kärlek? Sexhjälpreda för funktionshindrade ungdomar*. DHR, Fingraf.

Risberg O., 2004. *Vem vill vara ihop med mig då? Rädde Barnen*.

FUB, 1995. *Säga ja, Säga nej, Vem ska få krama mig?* Film.